

Rola archiwów w budowaniu krajobrazu pamięci prowincji. Polsko-rosyjskie seminarium naukowe „Pejzaże pamięci małych miast”, Jekaterynburg–Siedlce 1–2 października 2021 r.

Chociaż w realiach funkcjonowania społeczeństwa informacyjnego różnica życia w metropolii i małym miasteczku nie jest już tak znacząca jak przed laty, w kwestii analizy krajobrazu pamięci prowincja wykazuje swoje charakterystyczne cechy. To przekonanie stało się podstawą do zainicjowania polsko-rosyjskiego seminarium naukowego zorganizowanego przez Instytut Historii Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach oraz Katedrę Zarządzania Dokumentacją, Archiwistyki i Historii Administracji Publicznej Uralskiego Uniwersytetu Federalnego w Jekaterynburgu (Rosja), które odbyło się w dniach 1–2 października 2021 r.¹

Miasteczko, prowincja, mała ojczyzna – wszystkie te terminy funkcjonują zarówno w Polsce, jak i w Rosji, a program i przebieg konferencji udowodnił, że w obu państwach – pomimo różnic kulturowo-politycznych – występują podobne zjawiska, wynikające ze stosunków społecznych, otoczenia prawnego oraz kultury organizacji, zaś świat naukowy podejmuje tożsame problemy badawcze i nierzadko dochodzi do analogicznych wniosków. Problematyka instytucji budujących pamięć małych ojczyzn to ciekawy temat, który może być rozważany w ramach różnych dyscyplin naukowych. Uczestnicy seminarium skupiali się jednak głównie na zagadnieniach archiwalnych, bibliotekoznawczych i muzealnych. W niniejszym tekście skupiono się na rozważaniach dotyczących archiwistyki. Spośród blisko 40 wystąpień tematyki archiwalnej (archiwoznawczej) dotyczyło zaledwie 6 (seminarium zdominowali muzealnicy), które zostaną pokrótce przedstawione.

Andrzej Wróbel z Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim przeanalizował rolę Oddziału w Tomaszowie Mazowieckim w gromadzeniu i ochronie

¹ Program seminarium i streszczenia wystąpień zob.: Instytut Historii. Uniwersytet Humanistyczny w Siedlcach. Pejzaże pamięci małych miast (polsko-rosyjskie seminarium naukowe), <https://ih.uph.edu.pl/63-artykuly-w-jezyku-polskim/1763-pejzaze-pamieci-malych-miast-polsko-rosyjskie-seminarium-naukowe> [dostęp: 3.02.2021].

świadectw historii małych ojczyzn. Nakreślił sylwetkę byłego kierownika oddziału archiwum, Włodzimierza Rudzia, który w okresie powojennym zabezpieczył przed zniszczeniem wiele lokalnych świadectw historii dzięki kontrolom przeprowadzanym w tzw. składnicach odpadów. Ocalił w ten sposób np. najcenniejsze dokumenty rodu Ostrowskich z Ujazdu. Referent zwrócił uwagę na rolę nadzoru archiwalnego w dziele budowy pamięci lokalnej.

Dariusz Wajs przedstawił działalność archiwum społecznego „Dawny Zakrzówek i okolice” oraz Izby Pamięci i Tradycji Regionalnej w Zakrzówku. „Dawny Zakrzówek i okolice” działa od lipca 2017 r. Pierwotnie powstał jako witryna w mediach społecznościowych, a od grudnia 2020 r. znalazł się w bazie archiwów społecznych prowadzonej przez Centrum Archiwistyki Społecznej w Warszawie. Gromadzi fotografie i dokumenty związane z gminą Zakrzówek, a także relacje i wspomnienia osób żyjących na tym terenie. Archiwum organizuje różnego rodzaju przedsięwzięcia o charakterze edukacyjnym, poświęcone historii regionalnej, m.in. obchody 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej, prelekcje dla mieszkańców gminy i młodzieży szkolnej czy wystawy starych fotografii. Poprzez wpisy na stronie i artykuły w prasie lokalnej archiwum przypomina postaci związane z gminą i historyczne wydarzenia, które miały miejsce na jej terenie.

Natalia Gramatcikowa z Uralskiego Oddziału Rosyjskiej Akademii Nauk omówiła zagadnienie rekonstrukcji krajobrazu kulturowego małych uralskich miast na podstawie materiałów Archiwum Folklorystycznego Uralskiego Uniwersytetu Federalnego w Irbit i Kasli. Uniwersyteckie ekspedycje folklorystyczne organizowane są corocznie od lat 50. XX w., a ich wyniki przechowywane w Archiwum Folklorystycznym. Referentka poddała analizie „pamięć ludową” zasobu archiwalnego, rozpatrując ją z punktu widzenia różnorodności i postaw samych informatorów, głównie osób starszych, oraz skonfrontowała ją z innymi źródłami historycznymi. Skupiła się również na przeanalizowaniu zasobu archiwum zgromadzonego w czasach sowieckich, próbując odpowiedzieć na pytanie, czy potencjał w nim drzemący wskazuje na ówczesne tendencje do budowania pamięci ogólnosowieckiej czy też lokalnej?

Galina Kibitkina z Archiwum Państwowego Obwodu Czelabińskiego poświęciła swoje wystąpienie integracji archiwów, muzeów i bibliotek przejawiające się w tworzeniu ekspozycji muzealnych w archiwach i w przestrzeni publicznej. Podjęła również problematykę przejmowania, przechowywania i ewidencjonowania wystaw muzealnych w archiwum oraz możliwe sposoby ich opracowania.

Jegor Ogurenko z Uralskiego Uniwersytetu Federalnego omówił organizację wystaw archiwalnych w przestrzeni miejskiej w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w okresie powojennym (do lat 60. XX w.) na przykładzie archiwów państwowych obwodu swierdłowskiego. Przedmiotem badań były działania popularyzatorskie i wystawiennicze, pozwalające na analizę praktyk wdrażania sowieckiej polityki pamięci w regionach. Referent dokonał oceny roli archiwów w tej działalności oraz scharakteryzował stopień wykorzystania materiałów archiwalnych w sowieckiej polityce kulturalnej.

Dariusz Magier, reprezentujący Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach oraz miejscowe archiwum państwowe, zaprezentował archiwum jako centrum lokalnego uniwersum pamięci w Polsce. Rola prowincjonalnego archiwum państwowego stanowi przedmiot dyskusji od lat. Związana jest ona z wizją całej polskiej sieci archiwów państwowych. Czy archiwum metropolitarne stanowić ma placówkę administracji państwa w terenie – ów dychotomiczny na poły urząd, na poły placówka naukowa – czy też jeszcze inny byt? Dzisiaj te dylematy powracają na nowo wraz z obserwowanym zjawiskiem centralizacji archiwów państwowych, która niesie zagrożenie marginalizacji komórek terenowych. Referat stanowił przegląd literatury archiwalnej dotyczącej tego zagadnienia od lat 40. XX w., który autor uczynił podstawą do przedstawienia własnej wizji regionalnej roli archiwum państwowego, stanowiącego niejednokrotnie jedyną instytucję pamięci na wyjałowionej kulturowo i naukowo prowincji. W tej wizji posłużył się przykładem literackim, porównując je do klasztorów św. Leibowitza na kulturowej pustce postapokaliptycznego (post-postmodernistycznego?) świata ze słynnej książki *Kantyczka dla Leibowitza* Waltera Millera jr.²

Konferencja stanowiła próbę analizy kondycji instytucji budujących tożsamość i pamięć, postaw mieszkańców, znaków utrwalających pamięć środowisk lokalnych i ich wpływu na życie ludzi – zarówno miejscowych, jak i przyjezdnych. Wyniki tych badań mogą być (a na pewno powinny być!) wykorzystywane przez administrację lokalną i państwową na potrzeby tzw. polityki historycznej. W jej ramach, w celu umacniania tożsamości, poczucia dumy regionalnej oraz stymulowania i wzmacniania kompetencji, łączone są czynniki ideologiczne, emocjonalne i użytkowe. Dopiero połączenie wymienionych czynników daje szansę na samorozwój. Pamięć historyczna ma w tym niezwykle znaczenie. To ona bowiem wzmacnia potencjał małych ojczyzn w starciu z globalną machiną zagrażającą ich

² W.M. Miller, Jr., *Kantyczka dla Leibowitza*, tł. A. Szymanowski, Warszawa 1990.

autonomii, a nawet istnieniu. Z tego punktu widzenia seminarium może jawić się jako pozytywny wkład w walkę lokalności z globalnością. Wyniki badań prowadzonych w tym zakresie w Rosji i w Polsce, zaprezentowane w trakcie sympozjum, z jednej strony ukazały istniejący krajobraz pamięci prowincji, z drugiej wytyczyły kierunki podejmowania dalszych przedsięwzięć naukowych, przyczyniając się do rozwoju tego segmentu życia narodowego. Na konferencji przedstawiono lokalne przejawy kulturowania tożsamościowej pamięci małych grup ludzkich, których wyrazicielem są prowincjonalne instytucje. Wśród nich niebagatelną rolę pełnią archiwa. Rosyjskich kolegów niezwykle zainteresowały nieznane w Rosji, a w Polsce obejmujące już dużą grupę instytucji, archiwa społeczne. Instytucje, wypełniające lukę w gamie placówek gromadzących materiały archiwalne, były przez rosyjskich uczestników konferencji kojarzone w pierwszej chwili z tzw. muzeami ludowymi, działającymi na zasadzie wolontariatu, bez finansowania, w szkołach, przedsiębiorstwach i domach kultury, których powstawanie kreowano odgórnie w latach 70. XX w. w ZSRR. Wymiana wyników badań i wspólnych doświadczeń w tym zakresie stanowi największy sukces konferencji. Na początek 2022 r. planowane jest wydanie publikacji zbierającej wszystkie materiały wygłoszone w jej trakcie.

Dariusz Magier

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach /
Siedlce University of Natural Sciences and Humanities (Poland)
Archiwum Państwowe w Siedlcach / State Archives in Siedlce (Poland)
dariusz.magier@uph.edu.pl, ORCID 0000-0001-9367-7448